

Panowanie krzyżackie na Pomorzu

Geneza zakonu krzyżackiego

W średniowiecznej Europie powstało kilka zakonów rycerskich – początkowo ich głównym zadaniem było zapewnienie opieki pielgrzymom wędrującym do Ziemi Świętej. Taki był pierwotny cel działalności Krzyżaków, templariuszy, kalatrawensów i joannitów. Później jednak rycerze zakonni zdobyli znaczne wpływy polityczne w różnych regionach całej Europy. Na Pomorzu działali między innymi joannici, z posiadłościami np. w Skarszewach, oraz kalatrawensi, którzy dominowali na ziemi gniewskiej. Największe znaczenie nad Bałtykiem uzyskali jednak Krzyżacy, którzy u szczytu swojej potęgi władali znaczną częścią ziem pomorskich. Swoje posiadłości zdobywali dzięki korzystnym transakcjom handlowym i podbojom militarnym.

Zakon krzyżacki powstał pod koniec XII wieku w Palestynie – jego pełna nazwa brzmiała: *Zakon Szpitala Najświętszej Maryi Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie*. Początkowo bracia skupiali się na prowadzeniu szpitala dla pielgrzymów, którzy zaniemogli w drodze do Jerozolimy. W 1226 roku Krzyżacy zostali zaproszeni na ziemie polskie przez księcia mazowieckiego Konrada. Władca ten zlecił im przeprowadzenie ostatecznej chrystianizacji Prusów. Zakonne wojsko dokonało szybkiego podboju ziem na wschód od Gdańska i faktycznej pacyfikacji pogańskich plemion, a następnie kontynuowało wyprawy krzyżowe na terenie Prus Dolnych i Sambii. Źródła historyczne zaświadczenia, iż książęta pomorscy prowadzili wojny z Krzyżakami przez cały XII wiek – wyjątkiem był wśród nich Sambor II, który wykorzystał wsparcie ze strony coraz potężniejszego zakonu do wzmocnienia swojej pozycji. Świadectwem powodzenia jego strategii była budowa zamku w Tczewie.

Podbój i okupacja Pomorza

Kiedy w 1308 roku Brandenburczycy zajęli Gdańsk, książę polski Władysław Łokietek za namową przeora gdańskich dominikanów poprosił Krzyżaków o pomoc w wyparciu najeźdźców. Zakonnicy przyszl gdańszczanom z odsieczą, jednak po odniesionym zwycięstwie zaczęli realizować politykę ekspansji sprzeczną z interesami Polski. Jeszcze w 1308 roku wyruszyli w głąb Pomorza, aby przepędzić stacjonujące w tym regionie wojsko polskie. Praktycznie bez walki zdobyli Tczew – sukces ten otworzył im drogę do dalszych podbojów. W 1309 roku zakon zajął całe Pomorze Gdańskie; w późniejszym okresie powiększył jeszcze swoje terytoria o ziemie bytowską i lęborską. Okupacja krzyżacka utrzymywała się na Pomorzu aż do 1466 roku. Zmienna była sytuacja ziemi słupskiej – w roku 1329 rycerze zakonni otrzymali ją od książąt wołogoskich jako zabezpieczenie spłaty długu, już jednak w 1342 roku lokalni władcy uregulowali zobowiązania finansowe i odzyskali utracone obszary.

Na kontrolowanych terenach Krzyżacy utworzyli rozwiniętą strukturę administracyjną: sieć komturstw, w których obrębie działały pomocnicze jednostki władzy: wójtostwa, prokuratorie, zarządy lasów i rybołówstwa. Najwyższą władzę w danym regionie państwa zakonnego sprawował komtur

– skupiał on w swoich rękach kompetencje wojskowe, administracyjne i sędownicze. Poszczególni komturowie zarządzający obszarem dzisiejszych Kaszub mieli swoje siedziby w Gdańsku, Malborku, Gniewie, Świeciu, Tucholi i Człuchowie. W Bytowie działała prokuratoria krzyżacka, w Lęborku zorganizowano wójtostwo, natomiast w Pucku funkcjonował zarząd rybacki. Odrębną jednostkę administracyjną utworzono w Mirachowie (okręg i prokuratoria chmieleńsko-mirachowska). Komturii w Malborku podlegało wójtostwo tczewskie, podzielone na okręgi: sobowidzki, kiszewski, kościerski, nowski i skarszewski.

Wielu pomorskim osadom Krzyżacy nadali prawa miejskie. Poszczególne miasta zakładali na prawie chełmińskim, które było odmianą prawa magdeburskiego. Status miasta uzyskały w ten sposób liczne ośrodki na Kaszubach, m.in.: Gdańsk, Puck, Chojnice, Kościerzyna, Lębork, Bytów, Hel i Łeba. Softysi we wsiach i wójtowie w nowych miastach oraz rycerze, którym bracia zakonnicy nadali posiadłości ziemskie, byli zobowiązani do służby wojskowej w oddziałach krzyżackich.

Zakon podjął także wiele działań mających na celu rozwój gospodarczy ziem pomorskich. Rycerze krzyżaccy budowali między innymi kanały; doprowadzana za ich pośrednictwem woda zasilala młyny. Energia uzyskiwana z przepływów wodnych napędzała młyńskie mechanizmy, zastępowała zatem siłę ludzkich mięśni, przez co ułatwiała pracę oraz czyniła ją wydajniejszą i bardziej opłacalną. Krzyżackie państwo realizowało także na obszarach dzisiejszych Kaszub wiele inwestycji budowlanych – zakonnicy wznosili między innymi zamki (ceglane i ceglano-drewniane), obiekty o charakterze gospodarczo-obronnym oraz ceglano-gotyckie kościoły.

Wojny polsko-krzyżackie na terenach kaszubskich

W roku 1409 wybuchła wojna między sprzymierzonymi siłami polskimi i litewskimi a zakonem krzyżackim, której stawką było odzyskanie ziem pomorskich przez Polaków. Wojska dowodzone przez króla Władysława Jagiełłę odniosły wielki sukces w bitwie pod Grunwaldem, zwycięstwo to jednak nie zaowocowało zdobyciem Malborka i ostatecznym rozgromieniem armii zakonnej. Pokój zawarty w Toruniu w 1411 roku był prestiżową porażką Krzyżaków, oznaczał jednak zachowanie status quo przed rozpoczęciem walk.

Decydujący triumf przyniosła Polakom dopiero wojna trzynastoletnia, trwająca w latach 1454–1466. Jej wybuch poprzedziły spory mieszkańców najważniejszych miast państwa zakonnego z władzami krzyżackimi, spowodowane czynnikami ekonomicznymi. Mieszczanie i przedstawiciele rycerstwa zawiązali konfederację znaną jako Związek Pruski, a następnie rozpoczęli pertraktacje z królem Kazimierzem Jagiellończykiem, których ostatecznym efektem miało być przyłączenie Pomorza do Polski. W odpowiedzi na postulaty buntowników polski monarcha przekroczył z wojskiem północną granicę polskiego państwa – w niedługim czasie zajął zamki w Gdańsku i Elblągu oraz opanował Puck, Lębork i Bytów. Decydującymi momentami zmagania polsko-krzyżackich były dwie bitwy, które rozegrały się w odstępie ośmiu lat. W pierwszej z nich, stoczony 18 września 1454 roku pod Chojnicami, polskie rycerstwo poniosło klęskę. Drugie starcie odbyło się 17 września 1462 roku pod Świecinem i zakończyło się rozgromieniem wojsk zakonnych. Wydarzenie to stało się punktem zwrotnym w przebiegu walk – zwycięstwo dało Polakom przewagę taktyczną, która pozwoliła im na przeprowadzenie decydującej ofensywy.

Wojna trzynastoletnia zakończyła się II pokojem toruńskim. Na jego mocy Krzyżacy zwrócili Polsce całe Pomorze Gdańskie, a także przekazali królowi polskiemu ziemię michałowską i ziemię chełmińską. Zwycięzcy otrzymali także Warmię, Powiśle oraz Żuławy, z tak ważnymi miastami jak Elbląg i Malbork.

LITERATURA

- J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów. Historia, geografia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów*, Gdańsk 1999.
- G. Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. I: *Czasy średniowieczne*, Gdańsk 2006.
- G. Labuda, *Kaszubi i ich dzieje. Pisma wybrane*, Gdańsk 2000.

CELE LEKCJI**UCZEŃ:**

- wyjaśnia, kim byli Krzyżacy,
- przedstawia historię powstania zakonu krzyżackiego,
- opowiada o podboju i okupacji terenów dzisiejszych Kaszub przez państwo krzyżackie,
- podaje daty najważniejszych wydarzeń związanych z pobytem Krzyżaków nad Bałtykiem: zajęcia Pomorza przez wojska zakonne (1308–1309), bitwy pod Grunwaldem (1410), bitew pod Chojnicami (1454) i Świecinem (1462) oraz zawarcia dwóch pokoiów toruńskich (1411 i 1466),
- prezentuje osobowe ideały chrześcijańskiego średniowiecza.

METODY: wykład, dyskusja, rozmowa kierowana, praca z mapą, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, teksty źródłowe

PRZEBIEG LEKCJI**I. OMÓWIENIE GENEZY ZAKONU KRZYŻACKIEGO**

- 1.** Nauczyciel przedstawia krótko okoliczności, które doprowadziły do powstania zakonów rycerskich w średniowieczu. Wymienia nazwy najważniejszych tego typu zgromadzeń oraz wskazuje te wspólnoty, które miały swoje posiadłości na Pomorzu.
- 2.** Prowadzący omawia przyczyny i okoliczności pojawienia się Krzyżaków na dzisiejszych ziemiach kaszubskich, a także opowiada o pierwszych działaniach zakonu na obszarach zajmowanych przez Prusów.
- 3.** Podczas swobodnej dyskusji uczniowie oceniają postępowanie krzyżackich ewangelizatorów wobec pruskich plemion. Poszukują między innymi odpowiedzi na pytanie, czy zbrojny podbój ziem pogańskich można nazwać działaniem chrystianizacyjnym. Porównują także atak rycerzy z misjami Wojciecha i Ottona z Bambergu.

II. WPROWADZENIE ZAGADNIĘŃ ZWIĄZANYCH Z OKRESEM PANOWANIA KRZYŻACKIEGO NA POMORZU GDAŃSKIM

- 1.** Prowadzący prezentuje wydarzenia, które doprowadziły do zajęcia przez Krzyżaków Gdańska oraz – w dalszej kolejności – całego Pomorza. Szczegółowo przedstawia zasięg zdobyczy krzyżackich, a także wymienia miejscowości i osady pomorskie, które zostały wcielone do państwa zakonnego.
- 2.** Nauczyciel podaje podstawowe informacje dotyczące polityki administracyjnej i gospodarczej prowadzonej przez Krzyżaków na zajętych terenach. Wymienia miejscowości, które otrzymały prawa miejskie, oraz wskazuje na liczne inwestycje budowlane zrealizowane na Pomorzu.
- 3.** Uczniowie wykonują zadanie 1. z karty pracy – analizują mapę przedstawiającą ziemie pomorskie pod panowaniem krzyżackim. Na jej podstawie wymieniają miejscowości, w których rycerze

zakonni wznieśli zamki, i wskazują wśród nich te, w których znajdowały się siedziby komturów. Podczas dyskusji przeprowadzanej pod kierunkiem nauczyciela omawiają strategiczne i gospodarcze funkcje warowni krzyżackich oraz próbują wyjaśnić przyczyny lokalizowania kolejnych zamków nad Wisłą.

III. PRZEDSTAWIENIE PRZEBIEGU WOJEN POLSKO-KRZYŻACKICH

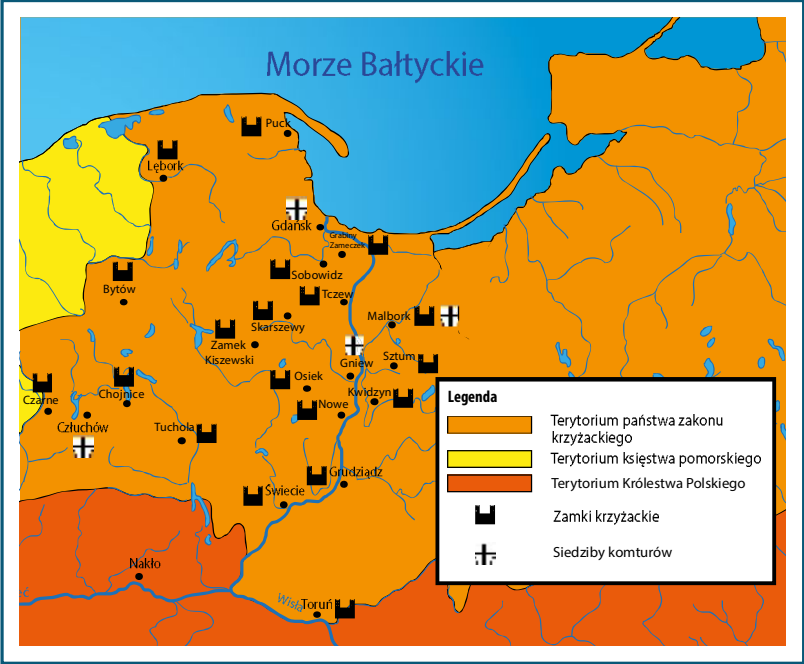
1. Nauczyciel omawia przyczyny konfliktu między Polską a zakonem oraz okoliczności, które doprowadziły do wybuchu wielkiej wojny z lat 1409–1411.
2. Prowadzący wskazuje na znaczenie bitwy pod Grunwaldem i podkreśla fakt, że Polacy nie wykorzystali przewagi taktycznej, jaką dało im zwycięstwo w decydującym starciu wojny. Wymienia także ustalenia I pokoju toruńskiego.
3. Nauczyciel krótko charakteryzuje sytuację panującą w miastach pomorskich w przeddzień wybuchu wojny trzynastoletniej. Następnie przedstawia przebieg walk z lat 1454–1466. Szczególną uwagę poświęca dwóm najważniejszym bitwom kampanii prowadzonej przez Kazimierza Jagiellończyka: pod Chojnicami i pod Świecinem. Wymienia także skutki konfliktu: określa postanowienia II pokoju toruńskiego jako przyczyny ostatecznego załamania się potęgi zakonu.

IV. KRZYŻACY NA TLE OBYCZAJOWOŚCI I RELIGIJNOŚCI EPOKI ŚREDNIOWIECZA

1. Uczniowie wykonują zadania 4. i 5. z karty pracy – na podstawie zamieszczonych tekstów źródłowych wymieniają zasady, które określały życie codzienne i postępowanie Krzyżaków. Konfrontują także obraz braci krzyżackich wyłaniający się z przeczytanych fragmentów reguły zakonnej z formami chrześcijańskiej religijności i obyczajowości oraz z ideałami osobowymi epoki średniowiecza. Uczestnicy zajęć poszukują odpowiedzi na pytania zawarte w karcie pracy wspólnie, w trakcie dyskusji na temat przeczytanych fragmentów. Najciekawsze wnioski zostają zapisane.
2. Zadanie domowe:
Wykonaj zadania 2. i 3. z karty pracy.

ZADANIE 1.

Zapoznaj się z mapą, a następnie wykonaj podane polecenia.

Państwo krzyżackie na Pomorzu

1. Wymień miejscowości, w których Krzyżacy wzniesli zamki. Następnie podkreśl nazwy osad, w których znajdowała się siedziba komtura.

.....

.....

2. Jak myślisz, dlaczego zakonnicy wzniesli na Pomorzu tak wiele zamków? Jakie były – Twoim zdaniem – najważniejsze funkcje tych budowli? Dlaczego większość krzyżackich warowni powstała w pobliżu Wisły? Odpowiedz w kilku zdaniach na każde z podanych pytań.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 2.

Opisz strój krzyżackiego rycerza. Jakie były jego najbardziej charakterystyczne elementy? Możesz skorzystać z informacji znalezionych w internecie oraz w innych dostępnych źródłach.

ZADANIE 3.

Poszukaj w internecie i w dostępnych książkach informacji o zamkach, które Krzyżacy zbudowali w Twojej okolicy. Następnie napisz tekst dotyczący wybranej budowli. Uwzględnij odpowiedzi na podane pytania.

- W którym wieku powstała opisywana przez Ciebie budowla?
- Kto mieszkał w tym zamku? Jakie funkcje w państwie krzyżackim pełniła ta warownia?
- Jak wygląda dziś zamek krzyżacki znajdujący się w okolicy Twojego miejsca zamieszkania? Czy przetrwał do naszych czasów w dobrym stanie, czy może zachowały się tylko jego ruiny?

ZADANIE 4.

Przeczytaj uważnie fragment reguły zakonu krzyżackiego, czyli tekstu, w którym określone zostały zasady życia i postępowania braci zakonnych. Następnie wykonaj podane polecenia.

Szpitalne i opieka nad chorymi

Zakon, jako organizacja w swych korzeniach szpitalna, ma obowiązek posiadać przynajmniej jeden czynny szpital, czy to w głównej siedzibie zakonu, czy też w innym miejscu wyznaczonym przez wielkiego mistrza. Chorzy przyjmowani do szpitala muszą się wyświadczać oraz, w razie zaleceń spowiednika, przyjąć Eucharystię. Chorzy powinni być karmieni, a w dni święte należy im odczytywać Pismo Święte i kropić ich wodą święconą. W nocy ma im przyświecać światło, należy ich też traktować z najwyższą atencją, miłością i współczuciem.

Źródło: http://www.wmalborku.republika.pl/krzyzacy_regula.html

1. Wyjaśnij, jaki był główny cel powstania zakonu krzyżackiego. Jakie zadania mieli wykonywać bracia zakonni?

.....

.....

.....

2. Wymień w punktach, jakie były obowiązki Krzyżaków wobec chorych. Jak myślisz, czy postępowanie przewidziane w regule krzyżackiej było zgodne z chrześcijańskim dekalogiem i zasadami miłosierdzia? Uzasadnij krótko swoją odpowiedź.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 5.

Zapoznaj się z kolejnym fragmentem reguły zakonnej i wykonaj polecenia.

Zakazy i nakazy określające życie zakonników

Rycerzom zakonnym zabrania się polować, chyba że na wilki, rysie, niedźwiedzie i lwy – wówczas wolno im polować bez psów i zabijać wymienione zwierzęta, gdyż jest to czyn z pożytkiem dla wszystkich. Wolno im również strzelać do ptaków, gdyż ćwiczy to ich umiejętności strzeleckie.

Braciom niewskazane jest brać udział w ślubach, turniejach i innych rycerskich spotkaniach, aczkolwiek mogą nawiedzić owe spotkania, jeśli przyczyni to chwały zakonowi. [...]

Bracia powinni żyć razem w zgodzie, harmonii i braterskiej miłości. Swym zachowaniem powinni dawać przykład innym ludziom. Powinni zatem unikać karczm, zajazdów i miejsc o złej reputacji, nocą zaś palić światło w pokoju, w którym śpią. Ci, którzy podróżują, przybywając do domu zakonnego, zwolnieni są z wezwania i godzinek następnego dnia, by mogli stosownie wypocząć, podobnie jak wszyscy zaangażowani żywo w sprawy zakonu.

Wielki mistrz stanowić winien szczególny przykład do naśladowania, będąc dla innych braci-rycerzy ojcem i pasterzem.

Źródło: http://www.wmalborku.republika.pl/krzyzacy_regula.html

1. Wymień czynności, których zabraniała reguła zakonu. W jakich spotkaniach nie mogli brać udziału Krzyżacy?

.....

.....

.....

2. Jakie modlitwy musieli odmawiać codziennie bracia krzyżacy? Wskaż w tekście zdanie, które o tym mówi.

.....

.....

3. Wyjaśnij, jak rozumiesz fragment: *Bracia [...] powinni dawać przykład innym ludziom*. Jak mieli postępować Krzyżacy, aby wypełnić ten nakaz?

.....

.....

.....

.....

4. Jak wyobrażano sobie wzorowego chrześcijanina w epoce średniowiecza? Jakie były jego najważniejsze cechy? Odpowiedz na podstawie fragmentów krzyżackiej reguły zakonnej.

.....

.....

.....

.....

.....

5. Jakie cechy charakteryzowały idealnego rycerza średniowiecznego? Możesz skorzystać z fragmentów tekstu oraz z informacji odnalezionych w internecie i innych źródłach. Czy – Twoim zdaniem – zakonnicy krzyżacy spełniali wymogi, które stawiano przed rycerzami?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....